

Af og til lysnede det dog lidt

Rytterfægtningen ved Hjortsballe den 30. marts 1864

v. *Mads Valdemar Egsgaard Hauge, cand. mag., Vejle*

Om aftenen den 29. marts 1864 kom en halv eskadron danske dragoner fra 6. Dragonregiment i Horsens til Palsgård Skovridergård ved Nørre Snede. Tidligt om morgenen onsdag den 30. drog de videre ad Hærvejen mod syd til Kollemorten og Harresø Kro, hvor dragonerne skulle afvente ordre. Samme morgen var en mand fra Oksenbjerge redet et ærinde til Give. På hjemturen opdagede han, at der lå preussiske husarer ved Hjortsballe Kro. Han red hurtigt til Kollemorten for at fortælle dragonerne, at fjenden var i Hjortsballe. Dragonerne red i lige linje mod vest fra Kollemorten over heden til Hjortsballe, hvor de overraskede preusserne. Træfningen blev kort og hektisk. De danske styrker tog foruden elleve heste ti husarer, deriblandt tre underofficerer, til fange. Der var ingen faldne hverken på dansk eller tysk side, men en del preussere såredes i fægtningen, andre flygtede fra valpladsen på deres heste.¹

Den sejrige rytterfægtning ved Hjortsballe var et lille lyspunkt i den ellers så forsmædelige krig i 1864, der medførte, at Danmark måtte afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til sejrherrene Preussen og Østrig. Dermed reduceredes det danske monarki i sit areal med to femtedele og i sin befolkning med en tredjedel. Som et af de få positive min-

Hjortsballe Kro umiddelbart før nedrivningen i 2002. Kroen var en kongelig privilegeret kro, hvilket ses indsat som udsnit med Christian IX's monogram.

der fra krigen, set med danske øjne, er rytterfægtningen i sig selv interessant at studere nærmere. Nederlaget i den tragiske dansk-tyske krig i 1864, den anden slesvigske krig, fik såvel politiske som mentalitetsmæssige følger for kongeriget Danmark. Med krigen som baggrund opstod i årene efter 1864 den moderne, dansk-nationale identitet forankret i den danske småstat og nationalstat. Artiklen vil derfor også undersøge, hvordan dette lokale udgangspunkt er blevet sat i forhold til den større, nationale fortælling om 1864-krigen og dens eftervirkninger.

Øjenvidneberetninger

Et øjenvidne til forspillet

for kampen ved Hjortsballe er den senere gårdejer Niels Kjeldsen, Kollemorten, der i 1864 var 12 år gammel. Hans far, Kjeld Mathiasen, havde en gård i Sejrup. Familien havde om morgenen den 30. marts erfaret, at en deling danske dragoner holdt hvil i Kollemorten Kro. Deres nabo, Niels Kjeldsens morbror Ole Nielsen, Oksenbjerge, red samme morgen et ærinde til Give, og på sin tur hjem observerede han preussiske huserer ved Hjortsballe Kro. Kjeld Mathiasen fik nys om dette, da Ole Nielsen på vej til Kollemorten gjorde et kort ophold i Sejrup, hvortil de danske dragoner kort tid efter kom. Niels Kjeldsen overværede begivenheden på tættest hold. ”Vi børn stod uden for gården og så de kom ridende, de red ikke ad vejen men lige i luftlinje efter Hjortsballe, lige igennem heden, det kneb for hestene i det store lyng og gyvelbuske. Ole Nielsen viste dem vej. Da de kom forbi

Partier fra Kollemorten By. Billederne viser Gl. Møllevej med mølle i baggrunden, Kroen, Brugsforeningen, hærvejen og et hus.

En dragon fra 1864 tager afsked med sin pige, mens han ridder bort. Nederst i højre hjørne står skrevet: Episode fra 1864. Den er signeret P. A. Petersen.

gården sang de og råbte hurra. Der var vist nogle, der havde nydt lidt rigelig af de våde varer i kroen”.²

Et øjenvidne, som direkte overværede kampen ved Hjortsballe Kro, var den senere gårdejer Hans Bering Kokborg (1853-1937). Han var sammen med en anden dreng fra Dørken blevet sendt til Give, hvor de bl.a.

skulle hente en tjæretønde. På hjemturen kom de forbi Hjortsballe Kro, hvor rytterfægtningen mellem preussiske husarer og danske dragoner netop var i sin vorden. De så de danske dragoner komme i stærk galop østfra ad landevejen. Husarerne skød efter dem uden den store effekt, eftersom kun en dansk dragon tabte sin hjelm. Omvendt så Bering Kokborg en dansk dragon, der greb i våbenfrakken på en husar og trak ham af hesten. Det ungdommelige vovemod og den

Ryttertræfningen ved Hjortsballe er så vidt vides ikke senere blevet afbilledet, som det er tilfældet ved mange andre træfninger under 1864 krigen. Her er det træfningen ved Højen Kro den 8. marts 1864.

barnlige nysgerrighed ses tydeligt afspejlet i den unge drengs erindring om træfningens forløb. ”Lige midt under hele tummelen kom krokonen og trak os drenge med ind i forstuen, og låste døren, det passede os ikke rigtigt. Konen stod og vred sine hænder, og sagde ”Jøsses Kors” – ”Jøsses Kors”. Nu var det heldigt, at der var et rundt vindue foroven i yderdøren, vi kunne ikke nå at se ud, men så skiftedes vi til at stå på ryggen af hverandre for at se. Kampen varede meget kort, de kæmpende spredtes ud over marken. Det varede ikke ret længe, inden de danske dragoner kom bærende med en såret husar ind i skænkestuen, for at få ham forbunden”.³ Drengene oplevede endvidere lige syd for Dørken to preussiske husarer blive indhentet og taget til fange af de danske dragoner i den bløde engjord.

I Vejle Amts Avis kunne man et par måneder efter kavalerifægtningen læse en beretning fra et civilt øjenvidne, der om eftermiddagen den 30. marts kom ridende fra Thyregod ned mod Hjortsballe og Donneruplund. Han så to preussiske husarer i Vemmelund Skov, hvorfra der

kort efter lød skud og en deling danske dragoner galoperede frem mod Hjortsballe. På efterretning om en fjendtlig patrulje på landevejen Jelling-Brande sendtes en styrke på 45 dragoner af 6. Dragonregiment og 20 infanterister under kommando af premierløjtnant Døcker fra Kollemorten. Premierløjtnanten havde lagt infanteristerne og 13 dragoner i baghold i Vemmelund Skov, for selv sammen med resten af styrken på 32 dragoner at gå frem mod fjenden. Ved Hjortsballe Kro udskilte Døcker en patrulje på 12 heste, som skulle angribe preusserne i flanken. Premierløjtnanten gik resolut til angreb på preusserne, der ifølge øjenvidnet søgte ind bag kroen, hvor de med deres karabiner skød efter den fremrykkende danske styrke. Tilskueren berettede følgende om den højt skattede premierløjtnant Døcker: ”Jeg saae den tappre Fører for vore Dragoner, Lieutenant Døcker forfølge den fjendtlige Officier, der snoede sig som en Aal og desværre undkom, takket være hans rappe Hest”.⁴

Den fjendtlige officer var formentlig løjtnant friherre von Fürstenberg, anfører for den preussiske husardeling på 38 husarer. Det fortælles i hvert fald, at han i sin flugt til Vejle kom til at sidde fast i Østerhoved Mose, som nogle danske arbejdere og nogle af hans egne folk fik ham hallet op af. Hans ene støvle samt begge guldsporer blev dog efter sigende efterladt i mosen. På dansk side var løjtnant Døcker, en underkorporal og en menig blevet let sårede, og krokonen fru Rosendahl måtte i den forbindelse agere sygeplejerske. Med en foreløbig forbindelse red de dernæst alle tre videre til Kollemorten, hvor de blev forbundet. For de danske dragoner gjaldt det således om ikke at komme i konflikt med preussernes hovedkvarter i Vejle. Øjenvidneberetningen i Vejle Amts Avis sluttede med at notere, at før ”vore Dragoner droge bort med Fangerne, udbragte de et kraftigt Hurra for deres tappre Officier”.⁵

Den norske stue på Hjortsballe Kro ca. 1900.

Kromanden i Hjortsballe

I 1912 udgav lærer Janus Andreassen (1871-1953) et lille skrift om rytterfægtningen ved Hjortsballe i 1864. Preussernes indkvartering på Hjortsballe Kro gik ifølge Andreassen hårdt ud over kroværten. Kromanden i Hjortsballe, Peder Rosendahl (1816-1906), måtte aflevere tre æg, en halv pægl rom (ca. 1,2 dl.) til hver mand samt alt det smørrebrød, de kunne spise. Kroholderen kunne få betaling herfor hos den danske regering, såfremt tyskerne afgav skriftligt bevis for deres ophold, hvilket dog aldrig skete. Til gengæld undgik hans næstældste søn, Gert Rosendahl, tysk fangenskab.

I kampen i og omkring Hjortsballegård var premierløjtnant Døcker omringet inde i gården af syv-otte mand, og i porten i søndre længe stod en preusser og skød efter ham. Den unge Gert Rosendahl trak beslutsomt en vogn til side, der spærrede for en snæver indgang til gården, tog fat ved tøjlen af Døckers hest og ledte den igennem den smalle smøge. Dermed blev den danske premierløjtnants liv reddet. Det preussiske nederlag medførte, at kromandens søn i Hjortsballe slap for at komme i tyskerens varetægt som krigsfange, og som en anden følge af rytterfægtningen blev en hel østrigsk brigade og et batteri trukket fra Fredericia-egnen op til Vejle for dér at støtte deres preussiske kampfæller.

Mindesten i Hjortsballe over Peder Rosendahl. Indskriften på stenen lyder: "Det gode gør ej larm og larm gør ej godt." Rejst af venner og bekendte.

ske nederlag medførte, at kromandens søn i Hjortsballe slap for at komme i tyskerens varetægt som krigsfange, og som en anden følge af rytterfægtningen blev en hel østrigsk brigade og et batteri trukket fra Fredericia-egnen op til Vejle for dér at støtte deres preussiske kampfæller.

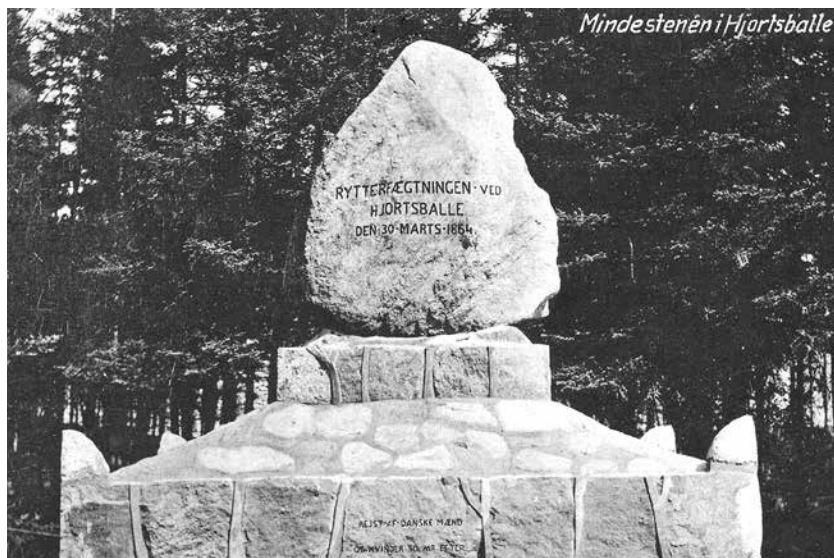
At rytterfægtningen ved Hjortsballe trods alt ikke var noget større slag i krigen, er historien om den blodtilsølede danske dragon et godt vidnesbyrd om. Kromanden udtrykte sin medfølelse med en såret dansk dragon, der på klingende fynsk bedyrede, at han skam ikke var såret, men at han fra en lille skramme på lillefingeren havde smurt sit ansigt godt til med blod, så folk i det mindste kunne se, at han havde været med.

Janus Andreassen fandt, at rytterfægt-

ningen ved Hjortsballe blandt flere tildragelser fik betydning for den danske kampånd i krigen. ”Af og til lysnede det dog lidt. Ved de smaa Sammenstød, hvor Betingelserne var nogenlunde lige, tog vore altid Sejren med hjem. Det gav jo Mod”. Om de kække danske sønners sejr ved Hjortsballe, mente han, at dåden ”var saa meget mere prisværdig, som det netop i denne ulykkelige Krig var bleven almindeligt, at vi altid skulde tabe og vige”.⁶

Mindestenen

I 1911 tog nogle mænd fra Give-egnen initiativ til at danne en komité, der satte sig det mål, at der skulle rejses et mindesmærke for rytterfægtningen ved Hjortsballe, den sidste egentlige krigshandling på Give-egnen. Komiteen bestod af lærer Andreassen, der fra 1901-06 var højskoleforstander i Nørre Nissum, og lokale lærere fra Dørken, Sejrup, Svindbæk og Neder Donnerup. I 1912 påbegyndtes en indsam-

Mindestenen i Hjortsballe Plantage for rytterfægtningen ved Hjortsballe den 30. marts 1864. På forsiden af stenen står: Rytterfægtningen ved Hjortsballe den 30. Marts 1864. På bagsiden: Om Heltefærd til Fædrelandets Ære skal jeg tilfjerne Slægter Budskab bære. På fodstykket: Rejst af danske Mænd og Kvinder 50 Aar efter. Inscriptionsen er indhugget af billedhugger Billeschou, Vejle.

ling, og samme år fandt man i Oddebæk i Thyregod Sogn en stor granitsten, der kunne bruges som mindesten. Stenen blev læsset på en blokvogn, og med seks heste spændt for slæbtes den til Hjortsballe. Mindesmærket afsløredes den 17. maj 1914 i 50-året for krigen i 1864 i det gamle anlæg ved Hjortsballe Kro.⁷

Peder Rosendahl var gårdejer og kromand i Hjortsballe. Han var medlem af Give Sogneråd 1868-71 og 1873-77.

Mindesmærket ligger i Hjortsballe Plantage, der en halv snes år efter nederlaget i krigen blev tilplantet af kromanden Peder Rosendahl. Derved omgrænses mindesmærket for rytterfægtningen symbolsk af den folkelige og nationale genrejsning, der affødte livskraftige bevægelser inden for det politiske, sociale, kulturelle og økonomiske liv under mantraet ”Hvad udad tabes, skal indad vindes”. Opdyrkningen af den jyske hede var blot en af mange eksponenter for denne udvikling. Det danske rige var blevet decimeret, men i de mellemliggende 50 år havde Danmark sprængt sine indre rammer.

Mindefesten i Hjortsballe

Der var samlet ca. 1000 mennesker til mindefesten søndag den 17. maj 1914 i Hjortsballe Plantage. Forsvarsbrødrene fra Tørring, Give og Vejle var samlede i dagens festlige anledning, og de vandrede i procession med faner og under musikledsagelse fra Torvet i Give til Hjortsballe. Janus Andreassen bød velkommen og motiverede et leve for kongen, Christian den 10. Efter sangen ”Jeg vil værge mit land” talte den fynske fri- og højskolemand, folketingsmand Klaus Berntsen (1844-1927).

Klaus Berntsens tale

Klaus Berntsen, der fra 1910-13 var konseilspræsident (dvs. statsminister), tog i sin tale udgangspunkt i datoen 17. maj, 100-årsdagen for den norske Eidsvoll-forfatning, og 100-året i 1914 for den almindelige undervisningspligt i Danmark.

Nogle steder havde veteranfesterne ifølge den forhenværende regeringsleder udviklet sig til politiske fester, hvilket venstrepolitikerne vægrede sig imod. ”Vi må aldrig glemme, at vi er Landsmænd og fælles om vore Minder, selv om vi er politiske Modstandere”.⁸ Mindet om

krigen i 1864 var i fare for at blive stærkt politiseret. Klaus Berntsen hentydede formentlig indirekte til, at spørgsmålet om ansvaret for krigen og nederlaget blev videreført i den såkaldte forfatningskamp i anden halvdel af 1800-tallet mellem partierne Venstre og Højre. Forfatningskampen omhandlede ikke mindst kravet om indførelse af folketingsparlamentarisme, dvs. de skiftende regeringer skulle basere sig på sammensætningen af Folketinget. I 1901 afsluttedes striden med indførelsen af parlamentarismen og udnævnelsen af den første venstre-regering. Klaus Berntsen havde selv taget aktivt del i denne politisk turbulente periode som medlem af Folketinget fra 1873-84 og igen fra 1886-1926.

Ethvert menneske var ifølge Berntsen som en soldat, der ikke måtte forlade sin vagtpost, før han blev afløst. Denne metaforik overførte han dernæst til, at alle skulle stå på vagt for fædrelandet, modersmålet og hjemmene. Klaus Berntsen afsluttede sin tale med følgende fromme håb: ”Idet vi nu afslører denne Mindesten til Ære for dem, som skabte en Saga om sig selv, er det med Ønsket om, at vi maa skabe Minder til Gavn for det Folk og Fædreland, hvis Børn vi er”.⁹

Veteranerne

Blandt de fem tilstedeværende veteraner fra rytterfægtningen ved Hjortsballe var underkorporal R. Nielsen Sønder søe, der nu i 1914 var tømrermester i Odense. I sin tale ved mindefesten gav han en skildring af træfningen. Sønder søe havde til opgave at falde preusserne i flanken som fører for de tidligere nævnte 12 udskilte dragoner. Han blev ligesom premierløjtnant Døcker let såret. Af de tre tilfangetagne preussiske underofficerer var den ene, berettede Sønder søe, meget lykkelig for sit fangenskab, da det betød, at han

Erindringsmedaljen fra krigen 1864, der har tilhørt Mads Sand Kristensen. Først i 1874 blev der afsat midler til uddelelse af en medalje. Det var ikke en belønningsmedalje, som man oprindeligt havde lovet veteranerne, men i stedet en erindringsmedalje. Omkring 53.000 var berettigede til at modtage medaljen for 1864. De berettigede skulle selv søge om at få medaljen.

var dækket resten af krigen. Han havde nemlig kone og barn hjemme i Preussen.

Den gamle underkorporal og 1864-veteran sluttede med det ønske, ”Jeg begyndte Træfningen med for 50 Aar siden: Et længe leve gamle Danmark! ”.¹⁰ En anden af de gamle veteraner, Rasmus Christiansen fra Tarup på Fyn, talte ligeledes til forsamlingen.

Jensen Fløs tale

Den lokale folketingsmand fra 1895-1924, N. C. Jensen Flø (1861-1924) fra Sejrup, kom i sin tale ind på ønskværdigheden i en dansk genrejsning. Forudsætningen herfor var dog tilstedeværelsen af en national sammenhængskraft og konsensus. ”Men naar enkelte Lag forpagter Fædrelandskærligheden, kan Folket ikke udfylde sin Plads”.¹¹ Det kan tolkes som en slet skjult hentydning fra venstremanden til de national-konservative kræfter i Højre, der fra slutningen af 1800-tallet tog nationalismen til sig. Ingen politiske grupperinger skulle, ifølge Jensen Flø, tage patent på nationalfølelsen og kærligheden til fædrelandet, som skulle være en fælles sag.

Seminarieforstanderen

Efter afsyngelsen af ”Gud beskyrme Danmarks Rige” talte seminarieforstanderen fra Jelling, pastor Hemming Skat Rørdam (1872-1925). Han hæftede sig ved, at man højtideligholdt såvel sejrene som nederlagene i den dansk-tyske krig i 1864. Det forhold, at soldaterne ofrede deres liv for deres fædreland, tilskrev Skat Rørdam den enkle realitet, at vi er ”Danske og vi vil vedblive at være Danske. Og jeg tror, vi har noget af det samme Sind nu 50 Aar efter. Hvad vil det sige at være Danske? Det er ikke nok at have Indfødsret, nej at man føler sig knyttet til sit Fædreland”.¹² Skat Rørdam definerer således det nationale tilhørsforhold ud fra historisk-kulturelle forhold, forståelse for og kendskab til dansk kultur og sprog. Den nationale identitet kan ikke alene afgrænses af den danske stat med tildeling af indfødsret og statsborgerskab.

I overensstemmelse hermed henvendte seminarieforstanderen sig i sin tale til de dansksindede sønderjyder i Nordslesvig, der måtte leve under tysk styre efter 1864. Skat Rørdam fandt, at det danske folk stod i taknemmelighedsgæld til de danske sønderjyder. Ved afslutningen på sin tale bad præsten tilhørerne om at forene sig med ham i ønsket om, ”at

Gud, der raader for alt, maa gøre deres Kaar gode og blide, at Gud vil vende den store tyske Nations Hjærte til altid at gøre, hvad Ret er over for dem, at Gud vil bevare vort Land, Folk og Sprog, saa langt som det lyder med Ære”.¹³ Først i 1920 med Genforeningen efter det tyske nederlag i 1. verdenskrig blev den nuværende dansk-tyske grænse fastlagt på grundlag af to folkeafstemninger i det gamle hertugdømme Slesvig.

Noter:

¹ Axel Liljefalk og Otto Lütken: Vor sidste Kamp for Sønderjylland. Med et tillæg: Tiden 1864-1920 af Hans P. Hansen (3. oplag). København: H. Hagerups Forlag 1920, s. 252-53; Sune Wadskjær Nielsen: Det danske rytteri – de sidste krige til hest 1848-1864. Forlaget Sohn 2013, s. 234-35.

²⁻³ Give Lokalhistoriske Arkiv, arkivfond A 258 journalnummer 39/2012.

⁴⁻⁵ Johannes Krusborg: Thyregod Sogn – uddrag af sognets historie, Jelling Bogtrykkeri 1980, s. 98.

⁶ Janus Andreassen: Rytterfægtningen ved Hjortsballe den 30. Marts 1864. København: Sten & Madsens Bogtrykkeri 1912, s. 2, 8.

⁷ Give Lokalhistoriske Arkiv, arkivfond A 258 journalnummer 39/2012.

⁸⁻¹³ Vejle Amts Folkeblad 18.05.1914.